

EGE ÜNİVERSİTESİ

Az Bilinen Yönleriyle

Atatürk

Mayıs - 2007

EGE ÜNİVERSİTESİ ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ
ARAŞTIRMA VE UYGULAMA MERKEZİ

Cumhuriyetimizin 80. Yılına Armağan

Az Bilinen Yönleriyle

ATATÜRK

Editör

Prof. Dr. Necmi ÜLKER

Yayına Hazırlayan

Okt. Latif DAŞDEMİR

İZMİR – 2007

**EGE ÜNİVERSİTESİ ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ
ARAŞTIRMA VE UYGULAMA MERKEZİ YAYIN NO: 1**

İsteme Adresi:

Ege Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma
ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü
Kampüs / Bornova / İZMİR

Tel. : 0 232.388 40 00 / 2076 Belgegeçer : 0 232 342 91 56
E-Posta: necmi.ulker@ege.edu.tr

© Aksi belirtilmedikçe, Ege Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi yayınlarında çıkan yayınlarda belirtilen görüşler Merkezin resmi görüşü niteliğini taşımamaktadır. Sadece yazarını bağlar.

ISBN: 975-483-633-7

Kapak Fotoğrafı

Atatürk bir vatandaşın derdini dinlerken (Amasya 1930)

Kapak Tasarım- Teknik Hazırlık

UYUM AJANS

Tel: 0.312.229 39 72 • ANKARA

<http://www.uyumajans.com.tr/>

Baskı ve Cilt

Meta Basım Matbaacılık Hizmetleri

87 Sok. No. 4/A Bornova

✉ metabasim@gmail.com ☎ 0 232 343 64 54

İzmir, 2007

Birinci Basım Temmuz 2004

İkinci Basım Nisan 2007

İÇİNDEKİLER

Sunuş	III
Önsöz	V
İçindekiler	VII
Mustafa Kemal Paşa'nın Evliliği / Necmi ÜLKER.....	1
Atatürk ve Millî Benlik / Vehbi GÜNAY	37
Atatürk ve Aile / Mehmet KARAYAMAN	51
Atatürk'ün Arkadaşları ve Arkadaşlığı / M. Ali DURMUŞ.....	61
Duygu Adamı Atatürk / Halit EKEN.....	79
Atatürk'te Çocuk Sevgisi ve Manevi Çocukları / N. Nurhan KARA	91
Atatürk'ün Gençliğe Verdiği Önem / Ş. Sevinç KİŞİ.....	113
Atatürk'ün Bursa Gezileri ve Halkla İlişkileri / Özer KÜPELİ.....	123
Atatürk ve Güzel Sanatlar / Oktay ÇANAKLI	141
Atatürk'ün Köpeği Foks / Eren AKÇİÇEK.....	161
Atatürk'te Doğa ve Hayvan Sevgisi / Vahip DURSUN	175
Atatürk'ün Hayatında Saatler / Eren AKÇİÇEK	193
Halk Adamı Atatürk / Selman YAŞAR.....	203
Atatürk ve Sofra / Gülben MAT	219
Atatürk ve Kadın / Latif DAŞDEMİR	241
Halkçı Mustafa Kemal Yahut Halkın Mustafa Kemali / Zelkif POLAT	259

ATATÜRK'ÜN BURSA GEZİLERİ VE HALKLA İLİŞKİLERİ

Özer KÜPELİ*

İtilaf devletlerinin I. Dünya Savaşı'ndan sonra Anadolu topraklarını pay etme teşebbüsü, başta Mustafa Kemal Paşa ve silah arkadaşları olmak üzere Türk Milleti'nin destansı direnişi sayesinde sonuçsuz kalmıştır. Türk Milli Mücadelesi'nin zafer ile sonuçlanmasının ardından sıra siyasi zafere gelmiş, önce Lozan'da siyasi ve ekonomik bağımsızlık kazanılmış, sonra 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa için Cumhuriyet'in ilanıyla her şey sona ermemiş, asıl mücadele bundan sonra başlamıştır. Çünkü O'na göre Türk Milleti'nin işgaleli devletler elinden kurtarılması tek gaye değildir. Sırada Türk Milleti'ni ve devletini çağdaş medeniyetler seviyesine ulaştırmak vardı. Nitekim bu konuda O: *"Hiçbir zafer gaye değildir. Zafer ancak kendisinden daha büyük olan bir gaye elde etmek için belli başlı bir vasıtaadır. Gaye fikirdir. Zafer bir fikrin istihsaline hizmet nispetinde değer taşır. Bir fikrin istihsaline dayanmayan zafer payidar olmaz. O, boş bir gayrettir. Her büyük meydan muharebesinden, her büyük zaferin kazanılmasından sonra yeni bir alem doğmalıdır. Yoksa başlı başına zafer boşa gümüş bir gayrettir"*¹ diyerek amacını açıkça ortaya koymuştur. Yine Nutuk'ta Millî Mücadele ve sonrası için: *"Tezahür eden millî mücadele, harici istilaya karşı vatanın kurtuluşunu yegane hedef saydığı halde, bu millî mücadelenin başarıya ulaştıkça safha safha bugünkü devre kadar «millî hakimiyet» idaresinin bütün esaslarını ve şekillerini tahakkuk ettirmesi tarihin tabii, zarurî ve önüne geçilmez icaplarıdır"*² diyen Atatürk, Türk İnkılabı'nın kaçınılmaz bir tarihsel süreç olduğunu vurgulamıştır.

Atatürk, Cumhuriyet'in ilanını müteakip bir dizi inkılap hareketlerine girişmiştir. Bu inkılapları bizzat Türk Milleti'ne anlatmak ve gelen tepkiler ışığında inkılâplar zincirine yeni halkalar eklemek maksadıyla da yurt

* Okutman, Ege Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü.

¹ *Atatürk'ten Düşünceler*. (Haz. Enver Ziya Karal), İstanbul 1986, s. 119.

² Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk, 1919-1920*, I, İstanbul 1950, s. 15.

gezilerine çıkmıştır³. Zira O'na göre, bir devlet adamı için "*ilham ve kuvvet kaynağı milletin kendisidir*"⁴. Bu sebeple yurt gezilerinde mümkün olduğu kadar halkla, özellikle de gençlerle iç içe olmaya özen göstermiş, mesajlarını millete iletecek kurum ve kuruluşlara önem vermiştir. Nitekim gezileri esnasında belediye, okul gibi resmî kurumlara ve Türk Ocağı/Halkevi, İdman Yurdu gibi sivil kuruluşlara özellikle uğramış, halkla yüz yüze görüşmüş, faaliyetlerini övmüştür. Bu sayede Atatürk, milletiyle daha samimi ve içten görüşmeler yapmış, şikâyetleri ve tepkileri yerinde dinleme, görme fırsatı bulmuştur. Vermiş olduğu direktiflerle meseleleri yerinde çözümlenmiş veya Ankara'ya döndüğü vakit hükümet ya da meclis vasıtasıyla çözüm için çaba sarf etmiştir⁵.

Kısacası Atatürk, inkılabın gerçek amacına ulaşabilmesi ve Cumhuriyetin diktatörlüğe dönüşmemesi için halka inmenin gerekli olduğunu bilen bir liderdir. Gezmek, anlatmak, tartışmak ve nabız yoklamak suretiyle Türk Milleti'ni ve devletini çağdaş medeniyet seviyesine ulaştırmayı gaye edinen Atatürk, fırsat bulduğu her an halkına gitmiş, sık sık yurt gezilerine çıkmıştır. Bu geziler esnasında en çok ziyaret ettiği yerlerden birisi de tarihi dokusuyla Anadolu'nun önemli şehirlerinden Bursa'dır.

A) Atatürk'ün Bursa Gezileri

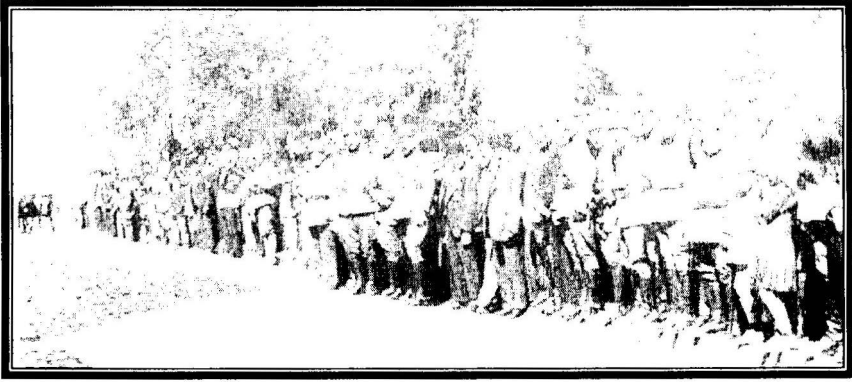
Atatürk'ün hayatında önemli yer sahibi olan şehirlerin Ankara ve İstanbul olduğu bir gerçektir. Ancak İzmir ve Bursa da, onlar kadar olmasa bile O'nun gönlünde daima yer edinmiş şehirlerdir. Zira Bursa hakkındaki olumlu düşüncesini bir defasında "*Bursa'yı ve Bursalıları seven ilk Türk ben değilim. Tarihte ve cihanda en büyük imparatorluklar kurmuş olan Türkler de, önce dikkat nazarlarını Bursa'ya, bu değerli şehre çevirmişlerdir. Onun değerini anlamış ve ifade etmişsem bahtiyarım*"⁶ şeklinde belirtmiştir.

³ Adem Düzgün, *Sebepleri ve Neticeleri Açısından Atatürk'ün Yurt Gezileri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1998, s. 1.

⁴ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, (Derleyen: Nimet Unan), Ankara 1952, s. 200.

⁵ Latif Daşdemir, *Atatürk'ün Afyonkarahisar Ziyaretleri*, Ankara 2002, s. 12.

⁶ Mehmet Önder, *Atatürk'ün Yurt Gezileri*, Ankara 1975, s. 93.

Gazi Mustafa Kemal Paşayı bekleyen Bursalılar (17 Ekim 1922)

Atatürk, tespit edilebildiği kadarıyla en az on sekiz defa Bursa'ya gelmiştir⁷. Bu gelişlerin ilki Millî Mücadele'nin kesin zafere ulaştığı 1922 sonbaharında gerçekleşmiştir. Bursa halkı, uzun süredir Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı ve Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa'yı ısrarla Bursa'ya davet etmekteydi. Öyle ki, 13 Eylül 1922 günü Bursa'ya gelen milletvekilleri Muhittin Baha (Pars), Şeyh Servet (Akdağ) ve Operatör Emin (İrkul Seyitoğlu), aynı gün öğleden sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na bir telgraf çekerek "*Halkımızın Millî Hükümete saygı ve gönül borcu duyguları çok yüksektir. Herkes Büyük Millet Meclisi ile Başkomutana saygı ve gönül borcu duygularını sunmak için can atmaktadır*" ifadesiyle Bursa halkının duygularını dile getirmişlerdir. Bunu takip eden 15 Eylül günü Bursa'da büyük çaplı bir miting düzenlenmiş, ardından şehir halkı, Büyük Millet Meclisi'nin bir toplantısının Bursa'da yapılması yönündeki isteklerini milletvekilleri aracılığıyla Ankara'ya bildirmiştir. Ancak Büyük Millet Meclisi, Bursa'da toplanmanın sakıncalı olabileceğini düşündüğünden bu çağrıyı bir nezaket gösterisi olarak algılayarak reddetmiştir. Bursalılar bu sırada İzmir'de bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya da bir heyet göndererek kendisini Bursa'ya davet etmişlerdir. O da bu isteğe olumlu cevap vermiş ve en kısa sürede Bursa'ya geleceğini belirtmiştir. Nihayet 11 Ekim 1922'de Mudanya Ateşkes Anlaşması'nın imzalanmasının ertesinde bu geziyi gerçekleştirmeye karar vermiştir⁸.

⁷ Yılmaz Akkılıç, *Atatürk ve Bursa*, Bursa 1999, s. 96; Mehmet Önder ise bu sayıyı on üç olarak vermektedir (Önder, *a.g.e.*, s. 91). Burada Akkılıç'ın verdiği rakama itibar etmek daha doğrudur.

⁸ Akkılıç, *a.g.e.*, s. 11-12.

Gazi Mustafa Kemal Paşa, yanında Kazım Karabekir Paşa ve Refet Paşa olduğu halde 16 Ekim'de Ankara'dan özel bir trenle Eskişehir'e doğru yola çıkmış ve nihayet 17 Ekim 1922'de Bursa'ya ulaşmıştır⁹. Halkın coşkulu tezahüratları arasında şehre giren¹⁰ Mustafa Kemal Paşa, ancak saat 13.30 civarında Belediye binasına ulaşabilmiş ve burada bir konuşma yapmıştır. Gezinin sonuna kadar Bursa'da siyasî gelişmeleri yakından takip eden Mustafa Kemal Paşa, diğer taraftan hem halkla hem de çeşitli kuruluşların temsilcileriyle bir araya gelmiş ve sohbetler yapmıştır. İlk Bursa gezisi 29 Ekim tarihine kadar sürmüş, bu süre zarfında Bursa önemli siyasal gelişmelerin merkezi haline gelmiştir. Atatürk'ün Bursa'da bulunduğu süre içerisinde yerli ve yabancı basın şehre akın etmiş, bu vesileyle basının temsilcileriyle sık sık bir araya gelerek Türkiye'nin geleceğine yönelik demeçler vermiştir¹¹.

Mustafa Kemal Atatürk'ün ilk Bursa seyahati, Millî Mücadele sonrası uygulanacak politikaların başlangıç adımlarının atılması bakımından önemlidir. Bu gezi esnasında özellikle basına verdiği demeçlerde Atatürk, Avrupa'ya ekonomik ve siyasi bakımdan tam bağımsız bir devletin kurulacağı ve bundan asla taviz verilmeyeceği mesajını vermiştir. Ayrıca, Sadrazam Tevfik Paşa'nın barış görüşmelerine ortak delege gönderilmesi şeklindeki talebini bildiren telgrafını Bursa'da almış ve sert bir üslupla cevaplayarak, barış görüşmelerine ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce meşruiyeti tanınan bir heyetin gidebileceğini belirterek, saltanat makamının artık yok sayıldığını imâ etmiştir.

⁹ Aynı Eser, s. 12; Mehmet Önder ise Atatürk'ün bu ilk ziyaretinde Bursa'ya geliş tarihini 16 Ekim 1922 olarak vermektedir (Önder, a.g.e., s. 93). Akkılıç eserinde, Atatürk'ün ilk ziyaretinde Bursa'ya hangi gün geldiğini irdelemiş ve 17 Ekim 1922 Salı gününün en doğru tarih olduğunda karar kılmıştır (Akkılıç, a.g.e., s. 9-10).

¹⁰ O günlerin hatırasını taşıyan Ruşen Eşref, Atatürk'ün Bursa halkı tarafından karşılanışını şöyle tasvir etmektedir: "... Bir çocuk koşu koşu geldi. Otomobillerin görüldüğünü müjdeledi. Hepimiz yollara döküldük. Kendisi üçüncü otomobilde idi. Yere iner inmez gençler, iltihaplar ellerine sarıldılar, gözlerinden o ellere yaşlar akıtular. Etrafında köy çocukları, ellerinde omuzlarında bayraklarla pervaneler gibi uçuşup dolaştılar. Hoş geldin, Babamız diye bağurdılar ... Bursa ev ve dükkanlarının alt kısmını da öylece, silme insan vücudu ve çehresi kaplamıştı. Pencere yoktu ki içinden üst üste yığılı başlar sarkmasın. Bir karış yer yoktu ki bir zikrin cezbesine tutulmuş gibi bağurmasın, sevinçten ağlamasın, durmadan dinlenmeden alkışlamasın. Çiçekler yağıyordu. Dizi dizi bembeyaz mektepli kızlar, bayraklar sallıyorlar, marşlar okuyorlardı. Mektep çocukları onu nihayetsiz alkışlıyorlardı. Askerler, göğe kalkık muzaffer süngülerinin arkasında pulattan dökülmüş heykeller gibi dimdik ve dümdüz bir hiyaban teşkil ediyorlardı. Mızıkalar çalıyordu. Caddenin alt başı, yokuştan inen Mustafa Kemal'e ve kumandanlarına açılmış insandan bir kucak halinde idi. Bütün Bursa, keyfinden, yerleri, gökleri bir tek dev ses gibi bir tek Türk sesi gibi inletiyordu ...", Ruşen Eşref Ünyayın, "Atatürk'e Dair Bir Hatıra", Bursa Defteri, sayı 7, (Eylül 2000), s. 46-47.

¹¹ Akkılıç, a.g.e., s. 14-15.

Mustafa Kemal Paşa, 3.Bursa Gezisinde konuşma yapmak üzere (11 Eylül 1924)

Atatürk'ün Bursa'ya ikinci gezisi, Ocak 1923'te çıktığı Batı Anadolu gezisi kapsamında gerçekleşmiştir. Lozan görüşmelerini devam ettiği bir sırada Ankara'da Meclis'te aleyhinde tertiplenen komplolardan bunalan Atatürk, yurt gezisine çıkmaya karar vermiş ve 14 Ocak 1923'te Ankara'dan ayrılmıştır. Bu geziye çıkmaktaki maksadı saltanat ve hilafete dair alınan kararların halk arasındaki tepkilerini incelemek, kurmayı tasarladığı Halk Fırkası hakkında halktan gelebilecek tepkileri ölçmektir¹². Bu gezide O, 20-24 Ocak 1923 tarihleri arasında Bursa'ya uğramıştır. Bilecik üzerinden Bursa'ya gelen Atatürk, önce İnegöl'de daha sonra da Bursa'da yoğun bir kar yağışına rağmen halkın büyük ilgisiyle karşılanmış, ardından belediye binasına geçerek Bursalıların ve çeşitli meslek gruplarının temsilcilerini kabul etmiştir. 21 Ocak'ta öğretmenlerin verdiği çaya katılmış, ertesi gün de halka açık bir toplantı yapmış ve bazı kimselerin yabancı sermaye, tarım, patrikhane meselesi, azınlıklar, hilafet ve heykel sanatı ile ilgili sorularını cevaplandırmıştır. 24 Ocak'ta Bursa'dan ayrılarak İzmir'e doğru hareket etmiştir¹³.

¹² Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal*, III, İstanbul 1999, s. 69.

¹³ Düzgün, *a.g.t.*, s. 9.

Mustafa Kemal Paşa ile Latife Hanım Orhangazi Türbesi'nden çıkarılarken

Bu gezi esnasında Bursalılar, Atatürk'e sevgilerinin göstergesi olarak Çekirge yolu üzerinde XIX. yüzyıl yapısı olan Albay Mehmet Bey'e ait köşkü satın alarak armağan etmeye karar vermişler ve onu dört gün boyunca burada ağırlamışlardır¹⁴.

Atatürk; 1924 sonbaharında Dumlupınar'da “Şehit Asker Abidesi”nin temelini atmak, Cumhuriyetin ilke ve esaslarını, yapılan inkılâpları halka anlatmak, milletin sorunlarını yakından, yerinde görmek ve çözümler sağlamak maksadıyla yurt gezisine çıkmıştır¹⁵. 29 Ağustos 18 Ekim tarihleri arasında gerçekleşen bu sonbahar gezisi kapsamında, 31 Ağustos-11 Eylül 1924 tarihleri arasında Bursa'ya da ziyaret etmiştir. Bu üçüncü gezi onun Cumhurbaşkanı olarak Bursa'ya gerçekleştirdiği ilk gezidir. Üçüncü Bursa gezisi esnasında Çekirge Köşkünde dinlenen Mustafa Kemal Atatürk, zaman zaman şehri gezmiş, 11 Eylül'de Bursa'nın kurtuluş törenlerine de katılmıştır¹⁶.

1925 sonbaharında şapka inkılâbı hakkında halkı bilgilendirmek, aydın-

¹⁴ Akkılıç, *a.g.e.*, s. 26. Atatürk bu köşkü son gezisi sırasında Belediyede verilen balo esnasında Bursa Belediyesi'ne bağışlamıştır (*Aynı Eser*, s. 106).

¹⁵ Ertuğrul Zekai Ökte, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri (1922-1931)*, 1, İstanbul 2000, s. 235.

¹⁶ Düzgün, *a.g.t.*, s. 41-42.

latmak, milletle bütünleşmeyi devam ettirip, pekiştirmek ve yeni inkılâp hareketleri hakkında halkın tepkilerini almak için bir geziye daha çıkan Atatürk, 22 Eylül'de deniz yoluyla Mudanya'ya gelmiş, oradan da Bursa'ya geçmiştir. 8 Ekim'e kadar Bursa'da kalan Gazi, bu süre içinde bir defâ günübirlik Gemlik'e gitmiştir. Gezisi boyunca başta Bursa Türk Ocağı temsilcileri olmak üzere çeşitli heyetler ile görüşmüş, Mısır eski Hidivi Abbas Hilmi Paşa'yı kabul etmiş ve 1 Ekim 1925'te Bursa dokuma fabrikasının temel atma törenlerine katılmıştır¹⁷.

Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyet Köşkü'nün bahçesinde (28 Eylül 1925)

Atatürk'ün Bursa'ya beşinci kez gelişi 20 Mayıs-13 Haziran 1926 tarihleri arasındadır. Akdeniz vilayetlerini kapsayan yaklaşık on beş günlük bir gezinin ertesinde Bursa'ya gelen Mustafa Kemal Atatürk'ün gezisinin bu seferki amacının daha ziyade dinlenmek ve halkla iç içe olmak olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü gezisi boyunca Çekirge'deki köşkünde ikamet etmiş, genellikle yaya olarak halkın içerisine çıkıp, sohbet etmiştir. Bununla birlikte resmi temaslarda bulunmayı ihmal etmemiştir. Ayrıca dönüş yolundayken Mudanya'dan ayrılmadan evvel, burada bir seyyar serginin açılışına katılmış ve sergiyi bizzat gezmiştir¹⁸.

¹⁷ *Aynı Tez*, s. 73-74.

¹⁸ *Akkılıç, a.g.e.*, s. 56-57.

Mustafa Kemal Paşa ve Fevzi Paşa Tophane Parki'nda (23 Mayıs 1926)

Guzi Paşa, Bursa'da Sanatçılar ile Birlikte (29 Mayıs 1926)

Atatürk'ün Bursa'ya gerçekleştirdiği altıncı gezi ise bir günlüktür. Bu gezi 15 Temmuz 1927'de gerçekleşmiş, İstanbul'dan deniz yoluyla Mudanya'ya ulaşmış, ardından Bursa'ya geçmiş ve o esnada kaplıcada tedavi gören İsmet Paşa ile üç saatlik bir görüşme yaptıktan sonra tekrar Mudanya'dan deniz yoluyla İstanbul'a dönmüştür¹⁹. Yedinci Bursa gezisi ise İstanbul dönüşünde 1-9 Ekim 1927 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Bu sekiz günlük ziyaret zarfında daha ziyade dinlenmeyi tercih eden Atatürk, zaman zaman halk içine çıkıp sohbetlerde bulunmuştur²⁰.

Harf inkılâbına karar verildiği günlerde Mustafa Kemal Atatürk yeni harflerin öğrenip öğrenilmediğini denetlemek maksadıyla 27 Ağustos 1928'de Mudanya ve Bursa'yı kapsayan bir günlük gezi gerçekleştirmiştir. Bursa'da hükümet konağına giderek başta vali olmak üzere, vilayet memurlarını ve halkı yeni harfler konusunda sınava tabi tutmuş, olumlu izlenimler aldıktan sonra Mudanya üzerinden İstanbul'a geri dönmüştür²¹.

Dokuzuncu Bursa gezisi 21-22 Ağustos 1929 tarihlerinde gerçekleşmiştir. Bu sefer Yalova üzerinden otomobille Bursa'ya gelen Atatürk, 22 Ağustos'ta çevredeki birliklerce gerçekleştirilen Bursa manevralarının bir bölümünü izledikten sonra Işıklar Askeri Lisesi'ni ziyaret etmiştir. Daha sonra otomobille Mudanya'ya hareket etmiş, deniz yoluyla İstanbul'a geçmiştir²².

Atatürk'ün onuncu Bursa gezisi Menemen Olayı'nın ertesinde 4-5 Ocak 1931'de olmuştur. Bu gezinin ilk günü Cumhuriyet Halk Fırkası'nın şubesini ve belediyeyi ziyaret eden Atatürk, ardından Bursa'daki ipek fabrikalarını gezmiştir. Ertesi gün Türk Ocağı'na gitmiş, sonra Subay Orduevi'nde bir süre dinlenip, Bursa'dan ayrılmıştır²³.

1931 yazında Yalova'da dinlenmekte olan Mustafa Kemal Atatürk, Bursa'ya on birinci kez 7 Ağustos 1931'de gelmiştir. Bu gezi esnasında Uludağ'a çıkmış, burada yapılan Uludağ Oteli'ni gezmiştir. Daha sonra Mudanya'ya geçmiş, denizden İstanbul'a doğru yola çıkmıştır²⁴.

¹⁹ *Aynı Eser*, s. 59.

²⁰ *Aynı Eser*, s. 60.

²¹ Düzgün, *a.g.t.*, s. 93.

²² Akkılıç, *a.g.e.*, s. 65.

²³ *Aynı Eser*, s. 66-69.

²⁴ *Aynı Eser*, s. 70-71.

Atatürk, Mudanya'da öğrencileri selamlıyor (3 Şubat 1938)

Atatürk'ün Bursa'ya on ikinci ve on üçüncü gezileri 1933 yılının ilk aylarında gerçekleşmiştir. Cumhuriyetin onuncu yaşına yaklaşıldığı bir sırada Mustafa Kemal Atatürk, yeni bir yurt gezisine çıkmış ve Eskişehir üzerinden 17 Ocak 1933'te Bursa'ya ulaşmıştır. Ertesi gün vilayet, belediye parkı ve komutanlığa uğradıktan sonra Gemlik zeytin üreticileri ile görüşen Atatürk, ardından Çekirge'deki kaplıca inşaatını, İpek-iş fabrikasını ve Askeri hastaneyi gezmiş ve 19 Ocak'ta şehirden ayrılmıştır²⁵. Atatürk'ün yurt gezisine devam ettiği ve nihayet İzmir'de gezisini sürdürdüğü sırada, Bursa'da ezanın Türkçe okunmasıyla ilgili olarak bir olay patlak vermiştir. 1 Şubat 1933'de Ulu Cami'de ezanın Türkçe okunmasını protesto eden bir grup, hükümet konağına yürümüş, ezanın tekrar Arapça okunmasını talep etmiştir. Olay yatıştırıldıktan sonra protestocuların on bir kişi tutuklanmışsa da, ertesi gün savcı tarafından serbest bırakılmışlardır. Bu olayın İzmir'de duyulması üzerine Gazi, derhal Bursa'ya gitme kararı almış ve 5 Şubat'ta şehre varmıştır. Hemen olaya el koymuş, savcı ve müftüyü olaya karşı göstermiş oldukları ciddiyetsiz tavır yüzünden görevden uzaklaş-

²⁵ Düzgün, *a.g.t.*, s. 134.

tırmıştır. Bu zorunlu gelişinde 7 Şubat'a kadar şehirde kalmış, bugün şehirden ayrılarak İstanbul'a gitmiştir²⁶.

Bursa'ya on dördüncü ziyaret 4 Mayıs 1934'dedir. Beraberinde İsmet Paşa olduğu halde İstanbul'dan gemiyle Yalova'ya geçen Atatürk, burada iki gün dinlenmiş, ardından karayoluyla Bursa'ya hareket etmiştir. Halkın coşkulu tezahüratları arasında Orhangazi ve Gemlik'ten geçmiş, Bursa'da yöneticiler ve halkla bir süre sohbet ettikten sonra tekrar Yalova'ya dönmüştür²⁷. O'nun on beşinci gezisi doğrudan Bursa'ya olmamış, o sıralarda Gemlik'e bağlı bir belde olan Armutlu'ya gerçekleşmiştir. 9 Ağustos 1934'de Yalova'dan Armutlu'ya gelerek, buradaki kaplıcıyı incelemiş ve 11 Ağustos'ta tekrar Yalova'ya dönmüştür²⁸.

On altıncı gezi 15-17 Temmuz 1935 tarihleri arasında olmuş, önce İznik'i gezen Atatürk, ardından Bursa'ya gelmiştir. Her zaman olduğu gibi önce Çekirge'deki köşküne gidip bir süre dinlenmiş, sonra halkın arasına karışmış, akşam da vilayet yöneticileri ile yemek yemiştir. Ertesi gün Uludağ'a çıkmış, akşam şehre dönmüş, Hüsnügüzel Kaplıcası'nı gezmiş, ertesi gün de akşama doğru İstanbul'a hareket etmiştir²⁹.

Atatürk'ün on yedinci gezisi 6-8 Haziran 1936 tarihlerindedir. Çoğu defa olduğu gibi deniz yoluyla İstanbul'dan Mudanya'ya gelmiş ve oradan Bursa'ya geçmiştir. Onun bu gelişindeki amacı, bir gün sonra Bursa'ya bir uçuş yapacak olan manevi kızı Sabiha Gökçen'in kişiliğinde, Türk gençlerini ve kadınlarını havacılığa özendirme idi. Ayrıca Atatürk, Gökçen'in gösterdiği cesareten dolayı çok mutluydu ve sevincini halkıyla paylaşmak istiyordu. Bu niyetle 6 Haziran günü akşam saatlerinde şehre gelmiş, ertesi gün havaalanında Gökçen'i karşılayanlar arasındaki yerini almıştır. Karşılamadan sonra Gökçen ile beraber Bursa'ya dönmüş, akşam ünlü besteci Münir Nurettin'in de aralarında bulunduğu bir topluluk ile yemek yemiş, ertesi akşam şehirden ayrılmıştır³⁰.

Atatürk'ün son Bursa gezisi ise 1-3 Şubat 1938'dir. Yalova'da 22 Ocak 1938'de ciddi bir şekilde rahatsızlanmasına rağmen, her ikisinin de adını bizzat verdiği Gemlik Sunğipek Fabrikası ile Bursa Merinos Fabrikasının açılışlarını yapmak üzere 1 Şubat 1938'de Yalova'dan yola çıkmıştır. Öğleden sonra Gemlik'e ulaşarak, buradaki sunğipek fabrikasının açılışını

²⁶ Akkılıç, *a.g.e.*, s. 76-79.

²⁷ *Aynı Eser*, s. 83.

²⁸ *Aynı Eser*, s. 84.

²⁹ *Aynı Eser*, s. 85-86.

³⁰ *Aynı Eser*, s. 89-92.

gerçekleştirmiş, ardından Bursa'ya hareket etmiştir. Akşamı yanındakilerle Çelik Palas'ta geçiren Atatürk, ertesi gün Merinos Fabrikası'nın açılışını yapmış ve tekrar Çelik Palas'a dönmüştür. O akşam onuruna verilen baloya katılmış, gece yarısı dinlenmeye çekilmiş, 3 Şubat 1938 günü öğleden sonra son kez Bursa'dan ayrılmıştır³¹.

B) Atatürk'ün Bursa Halkıyla Münasebetleri

Atatürk'ün çıktığı her gezide dikkat ettiği husus, halkıyla iç içe olmaktır. Bu yüzden gezilerinde pek çok kez halkın içine çıkıyor, onların dertlerini dinliyordu. Diğer taraftan türlü vesilelerle çeşitli kuruluşların temsilcilerini kabul ediyor, onlarla sohbetler gerçekleştiriyordu. Yine gittiği birçok yerde halka hitaben konuşmalar da yapıyordu. Nitekim Atatürk, Bursa gezilerinde de zaman zaman halka hitaben konuşmalar yapmış, çeşitli kuruluşların temsilcilerini kabul ederek onlarla görüşmeler yapmış ve halkın içine çıkarak onların sıkıntılarını dinlemiştir.

1) Atatürk'ün Bursa Halkına Hitaben Yaptığı Konuşmalar

Atatürk'ün yurt gezileri sırasında uğradığı her yerde halka veya halkın temsilcilerine hitaben bir takım konuşmalar yaptığı bilinmektedir. Bu konuşmalar daha ziyade gezinin amacıyla örtüşmektedir. Nitekim o herhangi bir yenilik getirmeyi düşündüğünde bunu ilk kez yurt gezilerinde halka hitaben yaptığı konuşmalarında dile getirir, halkın tepkisini ölçerdi. Gelen tepkilere göre de inkılâpları şekillendirirdi.

Atatürk, Bursa'ya yaptığı gezilerde de halka hitaben konuşmalar yapmıştır. Bu konuşmalarında genellikle inkılâplarla ilgili düşüncelerini açıklamış, ayrıca günün anlam ve manası çerçevesinde de konuşmuştur.

17 Ekim 1922'deki ilk ziyaretinde kendisine düzenlenen karşılama töreni sona erdikten sonra belediyeye geçmiş, orada kendisine takdim edilen bütün heyetler ve şahıslarla tek tek ilgilenmişti. Takdim töreni sona erince Atatürk, salonun ortasına doğru ilerleyerek hazır bulunanlara bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmada "*Saygıdeğer Bursa Halkının, hakkımda göstermiş olduğu içten gösterilerden olağanüstü duyulandım. Bugün mutluluğumu yaşadığımız zaferi, yalnız milletimizin kararlılığı, imanı, gücü ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Ordularının süngüleri kazanmıştır. Bunların üzerinde hiçbir güç yoktur. Millet in ve ordularımızın yeteneği bütün millî emellerimizi gerçekleştirmeye ve elde etmeye yeterlidir. Üç buçuk yıl süren bu mücadeleden sonra ilim, eğitim, iktisadî hayat alanında mücadelemize devam edeceğiz. Fabrikacı*

³¹ Düzgün, a.g.t., s. 167-168.

*olacağız, sanatkâr olacağız. Bundan sonra düşüncelerimizi hep buna ayıracağız, buna vereceğiz ...*³² demiştir. Yaptığı bu konuşma ile gezinin amacına uygun olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üzerinde hiçbir güç olmadığını vurgulanmıştır. Yine bu konuşma saltanatın geleceğinin tartışılmaya başladığı günlerde onun fikrinin bu müessesenin kaldırılmasından yana olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca mücadelenin ilim, eğitim, iktisat alanında da devam edeceğini söylemesi ilerideki amacının her şeyiyle kalkınmış yeni bir devlet kurmak olacağının işaretiydi.

Gezinin devamında Atatürk Bursalılarla buluşmuş, kendisini karşılamaya gelen kız okulları öğrencilerinin ellerini tek tek sıkmış, içlerinden bazılarıyla sohbet etmiştir. Onlara ülkenin umudunun gençler, çocuklar olduğunu belirten kısa bir konuşma yapmıştır. Bu konuşma üzerine o sırada etrafta toplanmış olan halk hep bir ağızdan *"Hamd ü sena Mevlâ'ya / Kavuştunuz Bursa'ya / Es-selâm-aleyk Paşa / Askerinle bin yaşa!"* diye tempo tutmaya başlamış, ayrıca o günlerin meşhur bestesi Mustafa Kemal Paşa marşını söylemeye başlamıştır³³.

Atatürk 20--24 Ocak 1923 tarihlerindeki ikinci gezisi sırasında da 22 Ocak'ta Şark Sineması'nda şehrin ileri gelenleri, Müdafaa-i Hukuk ve belediye heyetleri üyeleri, memurlar, aydınlar ve halktan gelenlere hitaben bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmasında *"Bir gün buralardan gelen haber, vekillerinizden oluşan Büyük Millet Meclisi'nde heyecanlı feryadlar meydana getirmişti. Kürsüye çıkan konuşmacılar, bu cennet örneği belde için ağlamışlar ve herkesi ağlatmışlardı. Üzülerek belirtiyim ki ben arkadaşların üzüntülerine maddî olarak katılmaktan yoksundum. Aksine onları teselli etmek, onlara güç vermek göreviyle yükümlüydüm. O günkü görüşmeler sırasında demiştim ki; Bursa Anavatanın değerli bir parçasıdır ayrılması geçicidir. Kesinlikle düşmandan geri alınacaktır. Gerçekten ordularımızın düşmanları ciddi bir yenilgiye uğratmak için zamana ihtiyaçları vardı. O zamana kadar da Bursalılar uzun süre düşman işgaline göğüs gerdiler. Sonuçta ordumuz gereken güç ve kuvveti elde etti ve geldi, kardeşlerini kurtardı"*³⁴ demiştir.

Konuşmanın devamını karşılıklı dertleşme, konuşma tarzında yapmayı uygun bulan Atatürk, dinleyicilerden merak ettikleri konularda sorular talep etmiştir. Bu esnada kendisine heykel yapımı, yabancı sermaye, tarımın kalkındırılması için yapılması gerekenler, barış sorunu, barış konferansın-

³² Ökte, a.g.e., I, s. 36.

³³ Akkılıç, a.g.e., s. 14.

³⁴ Ökte, a.g.e., I, s. 75.

daki görüşmeler, halkın aydınlatılması ve bilgilendirilmesi, balkan devletlerinin durumu, millî inkılâbın esası, halifenin yeri ve konumu ve halk partisiyle ilgili yirmiye yakın soru sorulmuş ve bunların hepsini cevaplandırmıştır. Ardından konuşmasını “*Milletimizi şimdiye kadar söylediğim sözlerle ve hareketlerimle aldatmamış olmakla iftihar ediyorum. (Yapacağım, yapacağız, yapabiliriz) dediğim zaman, gerçekte yapılabileceğine inandığım ve güvendiğim şeylerden söz ediyordum. Sakarya Muharebesi başlamadan önce, (düşmanı memleketimiz içinde boğacağız) demiştim. Bana bazı önemli kabul ettiğim yerlerden başvurular yapılarak, milleti boşuna kırdırmayınız demişler, Romenlerden, Bulgarlardan, Yunanlılardan söz ederek kurtuluşumuzu geleceğe bırakmanın uygun olacağını söylemişlerdi. Fakat milletin yeteneklerini, kararlılığını, inançlarını dikkate alarak (Hayır, yapacağız!) demiştim. Şimdi de milletin refaha, ilerlemeye; memleketi bayındır yapmak için mevcut yeteneklerimizi dikkate alarak (bunu da yapacağız)”³⁵ diyerek sona erdirmiş ve Bursalılarla vedalaşmıştır.*

İkinci gezisi esnasında Şark Sineması'nda yaptığı bu konuşma ile Mustafa Kemal Atatürk, şimdiye dek İslam toplumunda pek mevzubahis olmayan heykelcilikten tutun da günün siyasal gelişmelerine varıncaya değin bir dizi konuda görüşlerini açıklamış, milletini aydınlatmayı kendisine ilke edinmiş bir liderden bekleneni yapmıştır.

Atatürk'ün üçüncü gezisi 31 Ağustos–11 Eylül 1924 tarihlerindedir ve Bursa'nın kurtuluş günlerine tesadüf etmiştir. 11 Eylül'de Bursa'nın kurtuluş yıldönümü münasebetiyle düzenlenen törene eşi Latife Hanım ile birlikte katılan Atatürk, şehir halkına hitaben bir konuşma yapmıştır. Konuşmasının başında “*Bursa'nın kurtuluşuna rastlayan bu günlerde, burada, aramızda bulunarak sevinçlerinize şahsen katılabildiğimden çok memnum ve mutluym. Memleket adına açıklanan çöştürücü sözlere gösterilen içten duygulara, sevgiye, güvene bütün kalbimle teşekkür ederim. Fakat izninizle derhal açıklamalıyım ki, gösterilen bütün takdirler benim şahsımdan çok beni de başında bulundurduğunuz kahraman Türk Ordularının yüksek kumanda ve subay heyetlerine ve fedakâr askerlerine, en nihayet bütün bu kahramanların anası, babası, varlık sebebi ve yaratıcısı olan büyük Türk Milletine aittir. Ben de bu şanlı orduların bir ferdi, büyük Türk Milletinin bir evlâdı olmakla ve onun hizmetine varlığımı vermiş bulunmakla sevinçliyim”³⁶ diyerek duyduğu memnuniyeti dile getirmiş, bununla birlikte asıl takdirin kendisinden ziyade Türk Milleti'ne ve onun ordusuna ait*

³⁵ *Aynı Eser*, s. 79.

³⁶ *Aynı Eser*, s. 263.

olduğunu söylemiştir. Konuşmanın devamında Osmanoğulları saltanatının içinde bulunduğu çöküntü, bundan istifadeyle Yunanlıların İzmir'e çıkışı ve Bursa'nın işgalinden bahsetmiş, ayrıca Yunanlılara karşı oluşturulan millî cepheye karşı Padişah ve yandaşlarının hıyanetlerinden söz etmiştir. Daha sonra Yunan ordusunun Anadolu'daki ilerleyişine karşı millî orduların aldığı tedbirleri anlatmış, sözü Bursa'nın nasıl kurtulduğuna getirmiştir³⁷.

Konuşmasının son bölümünde Bursa'nın güzelliğinden ve öneminden bahseden Atatürk, bununla birlikte şehrin felaket günlerinin hatırasını taşıdığını “*Saygıdeğer Bursalılar, matemlerin, felaketlerin son bulduğuna işaret olan bu kurtuluş bayramında bu güzel beldeyi, bu verimli bölgeyi Türkiye Cumhuriyeti'nin büyük ve medenî merkezlerinden biri durumuna ve ilerisine koymak için üzerinize düşen görevin ne kadar büyük, ne kadar hizmet ve özveriye bağlı olduğunu söylemek isterim.*

Arkadaşlar,

Nilüfer Çayı ve onunla birleşen çeşitli derelerle sulanan ovasıyla, iki bin beş yüz metre yükseklikteki dağın buzlu ve çekici manzarasıyla her türlü ilerlemeye ve gelişmeye aday olan bu verimli, bu üretken memleket ne olursa olsun medeniyet düzeyine ulaştırılmalıdır.

Efendiler, Bursa tarım memleketidir, sanat memleketidir, ticaret memleketidir, sağlık memleketidir. Bursa sahip olduğu doğal güzellikleri ve zenginlikleriyle ferah ve sevinç memleketidir. Fakat, saygıdeğer kardeşler; bilelim ve kabul edelim ki, Bursa bugünkü durumuyla harcanan asırların ve bu asırlarda uğramış olduğumuz felaketlerin simgesinden başka bir şey değildir. Bu değerli belde henüz gurur ve refahı belirtecek önemli bir şey sunmuyor. Onun için tekrar etmeliyim ki, memleketin istediği dikkat ve olgunluk ve ona göre çaba ve hizmet derecesi büyüktür.

Bununla beraber, ey fedakar ve memleket sever, saygıdeğer Bursalılar; Siz cumhuriyetin gerekli ve ayrılmaz parçası olan medeniyet ve ilerleme yolunda yüksek eserler meydana getireceksiniz. Bu şekilde Türk Cumhuriyetini her gün daha çok destekleyen ve kuvvetlendiren unsurların daima ileri saflarında bulunacaksınız. Bundan asla kuşku duymuyorum”³⁸ şeklinde vurgulayarak Bursalılardan Cumhuriyetin öngördüğü ileri medeniyet seviyesine ulaşılması için çaba sarf etmelerini istemiştir. Bu konuşmadan sonra, çeşitli gösteri ve etkinliklere katılmış ve ardından Bursa'dan ayrılmıştır.

³⁷ Aynı Eser, s. 263-267.

³⁸ Aynı Eser, s. 267-268.

22 Eylül 1925'te dördüncü kez Bursa'ya gelen Atatürk, bu gezisi esnasında kaldığı Cumhuriyet Köşkü'nün önüne halkın gelmesi ve coşkun tezahüratlarda bulunması üzerine bahçeye çıkarak halka hitaben bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmasında “Sizi tek parça bir vicdan halinde, bir kalp halinde karşımda görüyorum. Bu kalbe vicdani bir vicdanî zevkle temas ediyorum. Bu temas bana çok yüksek mutluluklar veriyor” demek suretiyle Bursalıların ilgisinden duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Konuşmasının devamında meseleyi fes giymeye getiren Atatürk; “Bir zamanlar bu milletin başına fes giydirebilmek için şeyhülislamı değiştirdi. Fetvalar çıkartıldı. Sevinç duyulmalıdır ki, bugün milletimiz böyle duygusuz, ilgisiz, mantıksız araçların hiçbirine ihtiyaç duymuyor. Bu gibi uydurmalara ihtiyaç göstermiyor. Bizim yol göstericimiz ise, millettten aldığımız ilhamdan başka bir şey değildir ve olamaz”³⁹ demekle inkılâplar için millettten ilham aldığını belirtmiştir.

28 Eylül'deki bu konuşmadan iki gün sonra 1 Ekim'de Bursa Dokuma Fabrikası'nın (İpek-iş) temel atma törenine katılan Atatürk, burada da bir konuşma yapmış, bu konuşmasında böyle bir fabrikanın Bursa'da açılmasından duyduğu memnuniyeti ifade ettikten sonra, bu tür girişimlerin sayısının artırılması gerekliliğinden bahsetmiştir⁴⁰.

Atatürk'ün Bursa'ya yaptığı son gezi, aynı zamanda Bursalılara hitaben yaptığı son konuşmayı da içermektedir. Bizzat adlarını verdiği Gemlik sunğipek ve Bursa merinos fabrikalarının açılışları yapmak için geldiği Bursa'da, henüz tespit edilen hastalığının izlerini taşımaktadır. Zira yorgun ve hasta bedeni, önceki gezilerinde olduğu gibi ona artık rahat hareket etme imkânı vermemektedir. Bu sebeple olsa gerek, 2 Şubat 1938'de Merinos Fabrikası'nın açılış töreninde kendisi yerine Başvekil Celal Bayar konuşma yapmıştır. Bununla birlikte oldukça rahatsız olmasına rağmen gece onuruna verilen baloya katılmakta tereddüt etmemiş, hayata sınırsız bağlı bir insan gibi dans etmiş, bir ara tek başına zeybek oynamıştır. Bu balo aynı zamanda onun Bursalılara son kez seslendiği yer olmuştur.

“...Bursa'yı ve Bursalıları seven ilk Türk ben değilim. Tarihte ve cihanda en büyük imparatorluklar kurmuş olan Türkler de, önce dikkat nazarlarını Bursa'ya, bu değerli şehre çevirmişlerdir. Onun değerini anlamış ve ifade etmişsem bahtiyarım.

³⁹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II, s. 218.

⁴⁰ Bu konuşma için bkz. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II, s. 220.

*Bursa, inkılâp hayatımızda nice müşkül anlar geçirmiştir. Fakat Bursahlar, yetenek ve güçleriyle bu zor zamanları kolaylıkla atlatmışlar, biz de kendilerine kavuşmak bahtiyarlığına nail olduk. Bugün ol bahtiyarlığın safhalarından birini idrak etmekle mutlu olduğumu ifade edebilirim.*⁴¹

2) Atatürk'ün Bursa Gezileri Esnasında Çeşitli Kuruluş ve Meslek Temsilcileriyle Yaptığı Konuşmalar ve Sohbetler

Atatürk yurt gezileri sırasında vilayet, belediye ve halk partisi teşkilatlarını ziyaret ettikten sonra, Türk Ocağı/Halk evleri, İdman yurdu vs. gibi kuruluşlardan gelen heyetleri kabul eder, ayrıca çeşitli meslekî teşekkülleri temsilen gelen heyetlerle de görüşürdü. Bazen de kendisi bu kuruluşları ziyaret eder, bunların faaliyetlerini yerinde görür, incelerdi.

Atatürk, Bursa'ya gerçekleştirdiği gezilerde birçok kez çeşitli heyetlerle bir araya gelmiştir. Mesela ilk Bursa gezisinde kendisini ziyarete gelen İstanbul Üniversitesi gençlerini kabul etmiş, onlara bir konuşma yapmıştır. “*İstanbul aydınlık topluluğu!...*” diye başladığı konuşmasında gençliğin ülkenin umudu olduğundan, İstanbul'un öneminden ve Türk askerinin faziletlerinden bahsetmiştir⁴².

Gezinin devam ettiği sıralarda, İstanbul İlkokul Öğretmenleri Birliği topluca Bursa'ya gelerek Gazi'yi ve arkadaşlarını görmek, tanışmak isteklerini bildirmişler, bu istek Gazi'den kabul görünce, İstanbul'dan aralarında Yahya Kemal, Hamdullah Suphi gibi Darülfünun müderrislerinin de bulunduğu 250 kadın, 230 erkekten oluşan bir öğretmen topluluğu Bursa'ya gelmiştir. 27 Ekim 1922'de Şark Sineması'nda Mustafa Kemal Atatürk, İstanbul'dan gelen öğretmenler adına yapılan konuşmaları dinledikten sonra, onlara hitaben gelecekteki Türkiye'nin millî eğitim politikasının ana esaslarını açıklayan bir konuşma yapmıştır. Ardından öğretmenlerden bir kısmı şiirler okumuş, nihayet Hamdullah Suphi Bey söz almış ve toplantıyı kapatmıştır⁴³.

Şapka inkılâbı sırasında çıktığı yurt gezileri kapsamında Bursa'ya geldiği vakit Atatürk, Türk Ocağı'nı ziyaret etmiş ve burada şapka inkılâbını anlatmıştır. Hatta kendisine yerli yapım bir fôr şapka hediye edildiği vakit “*güzel bir serpuş olan şapkadan pek az bir müddette dervişler, mürit ve hocalar da memnun kalacaklardır. Uyanık ve zeki insanlar gayri medeni bir kisve altında kıymet-i zatiye ve ilmiyelerini kaybetmektedirler. Binaenaleyh şerefli mevkilerini muhafaza için medeni kisveye bürünmek lazımdır ...*” diye

⁴¹ Akkılıç, a.g.e., s. 107.

⁴² Ökte, a.g.e., I, s. 38.

⁴³ Akkılıç, a.g.e., s. 16-19.

cevap vermiştir. Diğer taraftan kendisini dinleyen bayanlardan birisinin kadın giysisinin nasıl olması gerektiğine dair sorusuna da “hanımlar da erkekler gibi şapka giymelidirler ...” şeklinde karşılık vermiştir. Bu diyalogdan sonra Türk Ocağı başkanı bir konuşma yapmış, Atatürk tekrar söz alarak şunları söylemiştir: “*Milletin hayatında daima hassa ve yüksek bir halde bulundurmak, zihinlerdeki eski pasları atmak için en kuvvetli dayanak Ocaklardır. Ben de böyle bir ocakta bulunduğumdan dolayı çok memnunum. Tarz-ı mesainizde muvaffakiyetinizi de gördüm. Tebrik ve teşekkür ederim.*” Bu konuşmadan sonra Atatürk, Tümen karargâhına gitmek üzere Türk Ocağı'ndan ayrılmıştır⁴⁴.

Gezinin devamında 2 Ekim akşamı Bursa Kız Öğretmen Okulu'nda öğrenciler tarafından verilen müsamereyi izleyen Atatürk, ertesini akşam da belediyede İstanbul'dan gelen lokantacılarla bir araya gelmiş ve onlarla yaptığı konuşmada sofranın bir sanat olduğunu, bu konuda elemanlar yetiştirilmesi gerektiğini, Türklerin konukseverliğinden kaynaklanan çok yemek ikramının ekonomik ve sağlık açısından zararları üzerinde durmuştur⁴⁵.

20 Mayıs -13 Haziran 1926 tarihlerinde gerçekleştirdiği beşinci gezisinde Mustafa Kemal Atatürk, bir kez daha Türk Ocağı'nı ziyaret etmiş, ocağın çalışmalarıyla ilgili bilgi almıştır. Ayrıca 28 Mayıs'ta Karacabey, Mudanya ve Orhangazi'den gelen heyetleri, 29 Mayıs'ta da İstanbul Türk Ocağı'nın Güzel Sanatlar Kolu'nu kabul etmiştir. Ressam İbrahim Çallı, sanatçılardan oluşan kurul adına Atatürk'e bağlılık bildiren bir konuşma yapmıştır. 30 Mayıs akşamı Bursa öğretilerinin adına verdiği yemeğe katılmış, yine öğretmenler tarafından verilen bir konseri izlemiştir. Ertesi gün İstanbul'dan gelen üç yüz kişilik grubu kabul etmiş ve onlara bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmasında Atatürk, İstanbul halkına iyi dileklerini sunmuştur. Yine bu gezi sırasında 8 Haziran tarihinde Tayyare Cemiyeti'nin Bursa şubesini ziyaret etmiştir. Ayrıca bu gezide Anadolu turnesine çıkmış bazı tiyatroların oyunlarını da izlemiş, Bursa'dan ayrılmadan önce Mudanya'daki seygar sergiyi de gezmiştir⁴⁶.

Görülüyor ki, Mustafa Kemal Atatürk'ün beşinci Bursa gezisi gerçekten dolu dolu geçmiştir. Bu gezi esnasında özellikle sanatla ilgili heyetleri kabul etmesi ve tiyatrolara gitmesi Cumhuriyetin ilk yıllarında yönetimin sanatsal etkinlikleri geliştirmek için harcadığı çabaların bir gereği olsa gerektir.

⁴⁴ Aynı Eser, s. 44.

⁴⁵ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II, s. 220-221.

⁴⁶ Akkılıç, a.g.e., s. 52-55.

Atatürk 4-5 Ocak 1931 tarihlerindeki onuncu gezisi sırasında yine Türk Ocağı'na uğramış, ocak mensuplarıyla görüş alışverişinde bulunduktan sonra, Türk Ocakları'nın amaç ve vazifelerine dair açıklamalar yapmıştır. Ardından ocak dispanserini gezmiş, ilgilerden bilgi almıştır⁴⁷.

Atatürk'ün bundan sonraki gezilerinde ziyaret ettiği yerler hakkında ayrıntılı bilgi sahibi değiliz. Ancak onuruna yemekler, balolar verildiği biliyoruz. Bu türden davetlere bizzat katılmış, hiçbirini geri çevirmemiştir. Hatta Bursa'ya son gezisinde belediyede onuruna verilen baloya rahatsızlığına rağmen yine de katılmış ve gecede oldukça neşeli bir tavır sergilemiştir⁴⁸.

Bu bilgilerden anlaşıldığı üzere Atatürk, Bursa gezilerinin büyük kısmında değişik kuruluşlar ve meslek temsilcileriyle bir araya gelmeye özen göstermiştir. Zira bu kabullerde yapacağı inkılâplar hakkında fikir alışverişinde bulunmuş, amaçları hakkında bilgi vermiştir. Ayrıca Atatürk'ün gezilerinde sıkça Türk Ocağı'nı ziyaret ettiği ve ocaktan gelen heyeti özellikle kabul ettiği dikkati çekmektedir ki, bu durum onun Türk Ocağı'na verdiği önemin göstergesidir.

3) Atatürk'ün Bursa Gezileri Esnasında Halkla Yüz yüze Temasları

Atatürk, gezileri esnasında bazen, resmi ziyaretlerden sıkılıp protokolü bir yana bırakarak halkın arasına karışır, onlarla sohbet eder, dertlerini dinlerdi. Herhangi bir şikâyet aldığı vakit, bunu tetkik ettirir, yanlış bir şey varsa düzelttirirdi. Bununla birlikte bazen de resmi ziyaretler devam ederken, halkın içinden biri yolunu kesip şikâyetini bildirirdi. Atatürk böyle durumlarda da devlet adamı ciddiyetini muhafaza eder, yolunu kesenleri asla terslemez, aksine dinler ve yapılacak bir şey varsa da yapardı. O'nun tüm yurt gezilerinde karşılaştığı bu durumu Bursa'ya yaptığı gezilerde de görmek mümkündür. Mesela 4-5 Ocak 1931'deki onuncu gezisinde Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Bursa Şubesi'nin binasına girerken İbrahim adında bir köylü çocuğu önüne çıkmış "*Gazi Baba dur, sana diyeceklerim var!*" dedikten sonra, okumak istediğini ve bu konuda kendisine yardımcı olunmasını istemiştir. Atatürk bizzat dinlediği bu çocuğun bir okula yerleştirilmesini sağlamıştır⁴⁹.

⁴⁷ *Aynı Eser*, s. 67.

⁴⁸ *Aynı Eser*, s. 104-105.

⁴⁹ Önder, *a.g.e.*, s. 98-99.

Atatürk, Bursa'da yaşlı bir kadının yakınmalarını dinliyor (4 Ocak 1931)

On altıncı gezisi esnasında (15-17 Temmuz 1935) önce İznik'e uğrayan Atatürk, belediyenin önünde çay bahçesinde oturduğu sırada şehirliler ile İznik tarihi hakkında sohbet etmiş, ardından geldiği Bursa'da çevrede kısa bir gezintiden sonra eski kaplıcada halkla birlikte banyo yapmıştır⁵⁰.

Son Bursa gezisi sırasında Merinos Fabrikası'nın açılış merasiminden sonra Güllüce Köyü Muhtarı Ali, Atatürk'ün önünü kesmiş ve kendisine hitaben "Atam, beni tanıdın mı?" diye sormuştur. Gazi'nin duraksamasının ardından kendini tanıtan Ali, ona Anafartalar ve Sivas'ta emir erliğini yaptığını hatırlatmıştır. Ali'yi anımsayan Atatürk, ondan bütün anılarını anlatmasını istemiştir. Ali beş yıl zarfından yaşadığı bütün anıları anlatmaya başlamış, hepsini dinleyen Atatürk, kimi zaman kekeme olan Ali'nin cümlelerini düzeltmiştir. Bu karşılaşmadan her ikisi de oldukça mutlu ve bahtiyar ayrılmışlardır. Son gezisini tamamlayıp İstanbul'a doğru yola çıktığında, Mudanya'da otomobilinden inerek özellikle halkın arasına karışmış, bu esnada Mudanyalılar Atatürk'ün elini öpmek için yarışmışlardır. Bu uğurlama bir veda töreni havasında gerçekleşmiştir⁵¹.

⁵⁰ Akkılıç, *a.g.e.*, s. 86.

⁵¹ *Aynı Eser*, s. 105-107.

Atatürk, Bursa'da Cumhuriyet Alanı'nda Karşılıyor. Sağ Üst Köşede "Atatürk Anıtı", Sağda Işıklar Askeri Lisesi Öğrencileri, Atatürk'ün Sağında Başbakan Celal Bayar, Kendisiyle konuşan Bursa Valisi Şefik Soyer (1 Şubat 1938)

Atatürk'ün Bursa gezileri sırasında enteresan olaylarla karşılaştığı da olmuştur. Mesela şapka inkılabı vesilesiyle gerçekleştirdiği dördüncü gezisi esnasında Mudanya'da kendisini karşılayanlar arasında yürürken, birden bir genç ilgisini çekmiş, önünde durmuştur. Tepeden tırnağa süzdüğü bu genç Mudanya'nın Tirilye (Zeytinbağı) beldesinde öğretmenlik yapan Baki Bey (Gökçe) idi. Gazi'nin önünde durması ve gülümsemesi karşısında, coşkusu yerini ürperme ve korkuya bırakan Baki öğretmen, bir süre sonra Atatürk'ün önünde neden durduğunu ve güldüğünü anlayacaktır. Çünkü o, şapkanın henüz tam olarak bilinmediği günlerde karşılamaya başına bir kadın şapkası geçirip gelmiştir⁵².

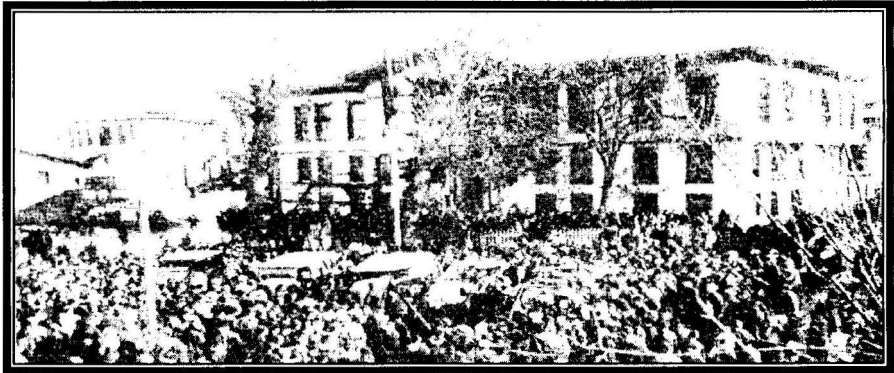
Atatürk'ün Bursalılarla yaşadığı bazı diyaloglar şüphesiz bunlarla sınırlı değildir. Zira kayıtlara, hatıralara geçmemiş diyaloglar da olmalıdır. Çünkü Bursalılar Atatürk'ü çok sevmekte, sürekli ona yakın olmaya çalışmaktaydılar. Atatürk'ün hemen her ziyaretinde onuruna düzenlenen fener alaylarına katılmakta, hatta kaldığı mekâna gidip O'nun için marşlar söylemekteydiler. O da bu sevgi gösterilerine kaldığı yerin balkonuna çıkıp halkı selamlamak suretiyle karşılık vermekteydi.

⁵² *Aynı Esere*, s. 43.

Sonuç

Millî Mücadele'nin başarıya ulaşmasıyla birlikte yurt gezilerine başlayan ve bu geziler kapsamında birçok kez Bursa'ya gelen Atatürk, hemen her gezisinde Bursalılarla yakın diyalog içerisinde olmaya çalışmıştır. Çünkü O, kendisinin de ifade ettiği gibi gücünü halktan alan bir liderdi. Aynı zamanda ülkesini, çağdaş medeniyet seviyesine ulaştırmayı kendisine ilke edinmiş bir lider olarak, milleti bilinçlendirmeyi en önemli vazifeleri arasında görüyordu. Bu sebeptendir ki, yapacakları konusunda daima milletine bilgi vermiş, gelen tepkiler ışığında inkılâpları şekillendirmiştir. Bundan başka Atatürk en küçük fırsatta halk arasına karışarak, çeşitli kuruluşları ziyaret ederek sorunları bizzat yerinde görmeyi amaçlamış, bir aksaklık gördüğünde de hemen düzeltilmesini istemiştir.

Sonuç olarak 1929 yılında yabancı bir araştırmacı yazar Emile Ludwig'in, Atatürk'ün yurt gezileri hakkındaki gözlemleri her şeyi açıkça ortaya koymaktadır: *"Gazi ülkenin durumunu anlamak için geziye çıktığında memleketin babası gibi olur. Okullarda eğitimin nasıl yapıldığını görmek için okulları ziyaret ettiği zaman veya millete düşüncelerini açıkladığı, nasihatler ettiği veya irşat etmek için çarşılarda, pazarlarda dolaştığı zaman büyük bir hoca, bir üstat, bir veli, bir bayrak olur. Milletten O'na sevgisinin ve bağlılığının sayısız nedenleri vardır, fakat en önemlisi O'nu millet sorunlarına ve işlerine önem veren ve o sorunları çözmekle uğraşan bir başkan görmelerindedir. Gerçekte Gazi'nin milletten başka da hiçbir düşüncesi ve sorunu yoktur ..."*⁵³

*TBMM Başkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Bursa'ya İkinci Gelişi Sırasında İnegöl'de Coşkulu Bir Kalabalık Tarafından Karşılması.
(20 Ocak 1923. Fotoğraflarla Atatürk'ün Hayatı adlı yapıttan alındı)*

⁵³ Ökte, a.g.e., s. 19.